

Prof. dr hab. Andrzej Buko
Instytut Archeologii
Uniwersytetu Warszawskiego
Al. Żwirki i Wigury 97/99
02-089 Warszawa

Ocena dorobku naukowego
dr. Marcina Wołoszyna oraz serii 12 jednotematycznych artykułów
stanowiących podstawę przewodu habilitacyjnego

Dr M. Wołoszyn jest absolwentem dwóch kierunków studiów. W latach 1989-1995 studiował archeologię w Instytucie Archeologii UJ, gdzie w roku 1995 przygotował i obronił pracę magisterską z dziedziny archeologii zatytułowaną *Moneta w Kotlinie Karpackiej w okresie istnienia Kaganatu Awarckiego*. Jeszcze w trakcie studiów podjął a następnie kontynuował w latach 1992-1997 studia w zakresie historii w Instytucie Historii UJ. Tutaj, w roku 1997, przygotował i obronił pracę magisterską z dziedziny historii zatytułowaną *Ludność rzymska wobec armii, cesarza i barbarzyńców na terenie naddunajskich prowincji Cesarstwa u schyłku VI w. w świetle Historii Teofilakta Simokatty*.

Jego zainteresowania naukowe skryształizowały się i ugruntowały w czasie studiów. W roku 1994 odbył dziewięciomiesięczne stypendium naukowe w Niemczech w ramach programu *Tempus*. Wówczas powstała myśl podjęcia próby opracowania znalezisk monet bizantyńskich z terenu Węgier - co było tematem pracy magisterskiej z archeologii. Zainteresowania te wzmocnione zostały bezpośrednimi kontaktami, jakie w latach 90. XX Kandydat nawiązał z bizantynistami austriackimi. To również odegrało wpływ na wybór kierunku dalszych zainteresowań, a zwłaszcza na problematykę przyszłej dysertacji doktorskiej. Jej tematem była analiza znalezisk pochodzenia bizantyńskiego i/lub ruskiego z Polski południowej w okresie X-XIII w.

Temat ten, realizowany w latach 1995-2003 stwarzał Kandydatowi możliwości zapoznania się i opracowania materiałów źródłowych zgromadzonych w polskich muzeach. Pomyślnie perspektywy w tym zakresie rokowały kolejne stypendia, uzyskane w ramach grantu promotorskiego oraz Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej. Umożliwiło to przeprowadzenie szczegółowych kwerend muzealnych w Polsce, a także wyjazdy studyjne do innych krajów. Dysertacja doktorska pt. *Archeologiczne zabytki ruchome pochodzenia*

bizantyńskiego i ruskiego z okresu od połowy X do połowy XIII w. z obszaru Polski południowej została obroniona w roku 2003. O skali przedsięwzięcia świadczy jej siedem tomów, uwzględniających analizy ponad 1700 zabytków. Dla jej realizacji wykorzystano różne kategorie źródeł pisanych - dotyczących relacji polsko-bizantyńsko-ruskich w X-XIII w., analizy archeologiczne kolekcji różnych kategorii zabytków, w tym większości dotąd niepublikowanych. Wykazano, że zdecydowana większość znalezisk pochodzi z terenów Rusi. Ich wszechstronna analiza, zapewniła Kandydatowi gruntowną znajomość archeologii Rusi Kijowskiej oraz Bizancjum. Pokłosiem realizacji doktoratu było wydanie ponad 20 publikacji.

W roku 1997 M. Wołoszyn podjął pracę na stanowisku asystenta w Oddziale krakowskim Instytutu Archeologii i Etnologii PAN. Tutaj, pod kierunkiem Prof. H. Zoll-Adamikowej, brał udział w pracach wykopaliskowych w Stradowie w woj. świętokrzyskim. Po Jej śmierci, po roku 2000 włączył się aktywnie do prac w nowo powstałym zespole badawczym opracowującym materiały z wczesnośredniowiecznego grodziska w Stradowie.

W latach 2000-2002 kierował projektem Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej *Wyroby uznawane za wykonane z łupku owrucckiego w Europie Środkowej i Północnej*. Badaniom poddano 400 zabytków z Polski oraz Republiki Czeskiej, Szwecji i Niemiec. Wykonano także analizy surowca i półfabrykatów z Ukrainy (Owruć). Efektem realizacji projektu są 3 kolejne publikacje.

Przedstawione wyżej dane wskazują na formowanie się osobowości badacza o wyrazistych zainteresowaniach, ponadprzeciętnej aktywności naukowej, której efektem są liczące się na rynku naukowym publikacje.

Ocena dorobku naukowego po uzyskaniu stopnia doktora

Okres po ukończeniu doktoratu cechuje podejmowanie przez dr. Wołoszyna kolejnych zadań badawczych, o znaczącym ciężarze gatunkowym. Wkrótce potem podjął się opracowania haseł dotyczących wschodnich sąsiadów Polski dla *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* (de Gruyter) - co znalazło wyraz w 3 dołączonych do przekazanych mi materiałach publikacjach.

W latach 2002-2004 dr Wołoszyn był kierownikiem grantu pt. *Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Stradowie w świetle badań z lat 1956-1963 - analizy specjalistyczne*. W wyniku tych i wielu innych działań ukazała się seria artykułów oraz dwie monografie. W pierwszej z nich przedstawiono historię badań grodziska w

Stradowie, w drugiej, Kandydat jest współautorem rozdziału podsumowującego. W latach 2005-2006 wraz z innymi autorami opracowywał kolekcję dewocjonałów prawosławnych przechowywanych w Muzeum Narodowym w Krakowie i Warszawie. Efektem tych prac jest publikacja, *Sacralia Ruthenica...* - największe dotąd w Polsce opracowanie poświęcone średniowiecznym dewocjonom kręgu prawosławnego.

Równoległym (choć mniej widocznym w publikacjach) nurtem zainteresowań Kandydata była analiza przekazów pisanych dotyczących środkowo-europejskiego Barbaricum w okresie rzymskim i wędrówek ludów, w tym konfrontacja analiz przekazów pisanych oraz rezultatów prac archeologicznych, co owocowało kolejnymi publikacjami.

Podsumowując ten okres działalności naukowo-badawczej dr. Wołoszyna stwierdzić należy, iż był to czas wielokierunkowej, intensywnej pracy naukowej, która dała dobre wyniki w postaci ambitnych projektów badawczych i liczących się publikacji. Realizowane wówczas zadania obejmowały zarówno analizy i publikację materiałów z dawnych badań (np. Stradów), analizy wybranych grup znalezisk archeologicznych (prześliki z łupku owruckiego) jak i kolekcji muzealnych (dewocjonalia). Część tych przedsięwzięć realizowanych było w ramach grantów badawczych. Tę część pracy naukowo-badawczej, podobnie jak jej wyniki oceniam wysoko. Gorzej wypada aktywność Kandydata na polu badań terenowych; jego udział w badaniach archeologicznych pozostaje bowiem niewidoczny. Można jedynie żywić nadzieję, że na tym polu rysować zaczynają się pomyślne zmiany. Mam na myśli aktualnie realizowany przez dr. Wołoszyna interdyscyplinarny projekt badań Grodów Czerwieńskich (w ramach programu NPRH), którego jest kierownikiem.

Drugim elementem niniejszej oceny jest zbiór wybranych opracowań ogłoszonych drukiem, stanowiących przedmiot niniejszej opinii, zgodnie z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595 ze zm.). M. Wołoszyn wskazał do oceny szczegółowej cykl dwunastu jednotematycznych prac zatytułowany *Polska a cywilizacja bizantyńsko-ruska w VI-XIII w. na tle europejskim. Archeologia, numizmatyka, historia*. Pozycje nr 4 i 5 różnią się jedynie językiem i miejscem wydania, a pięć spośród nich przygotowana została we współautorstwie. Udział Kandydata można wszakże łatwo w większości z nich rozpoznać - są to najczęściej części dotyczące analiz źródłowych.

Ustawa nie precyzuje liczby ani objętości przedmiotowych publikacji (por. rozdz. 2, art. 17), zatem uznać można, że od strony formalnej warunek ustawowy został spełniony.

Wykaz przedstawionych mi do oceny prac jest następujący:

1. **WOŁOSZYN M.** 2009. *Vorwort des Herausgebers*, [w:] **M. Wołoszyn** (red.), *Byzantine Coins in Central Europe between the 5th and 10th century*, Moravia Magna. Seria Polona, 3, Polska Akademia Umiejętności, Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, Kraków 2009, s. 7–18.
2. **WOŁOSZYN M.** 2009. *Byzantinische Münzen aus dem 6.–7. Jh. in Polen*, [w:] **M. Wołoszyn** (red.), *Byzantine Coins in Central Europe between the 5th and 10th century*, Moravia Magna. Seria Polona, 3, Polska Akademia Umiejętności, Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego Kraków 2009, s. 473–529.
3. LAVYSH K., **WOŁOSZYN M.** 2011. *Byzantine Coins from the Area of Belarus*, [w:] N. Holmes (red.), *Proceedings of XIV International Numismatic Congress*, Glasgow 2011, t. II, s. 1500–1508.
4. **WOŁOSZYN M.** 2010. *By Their Fruit You will recognize them (Matt. 7:15–20). The Byzantine and Latin Models of Christianisation of East-Central and Eastern Europe in the Light of Archaeological Evidence – Discussion Remarks*, [w:] W. Dzieduszycki, J. Wrześniński (red.), *Tak więc po owocach poznacie ich*, Funeralia Lednickie, 12, Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Poznań 2010, s. 163–183.
5. **WOŁOSZYN M.** 2011. *Bizantyński i łaciński model chrystianizacji w świetle danych archeologicznych – uwagi dyskusyjne*, [w:] S. Cygan, M. Glinianowicz, P. N. Kotowicz (red.), *In silvis, campis ... et urbe. Średniowieczny obrządek pogrzebowy na pograniczu polsko-ruskim*, Collectio Archaeologica Ressoviensis, 14, Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego, Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów-Sanok 2011, s. 13–31.
6. **WOŁOSZYN M.** 2012. *Die frühmittelalterlichen orthodoxen Devotionalien in Polen und die Entstehung der ältesten Ostgrenze Polens. Forschungsgeschichte und Forschungsperspektiven*, [w:] M. Salamon, **M. Wołoszyn**, A. Musin, P. Špehar, M. Hardt, M. P. Kruk, A. Sulikowska-Gąska (red.), *Rome, Constantinople and Newly-Converted Europe: Archaeological and Historical Evidence*, U ŹRÓDEŁ EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ / FRÜHZEIT OSTMITTELEUROPA 1,2, Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas an der Universität Leipzig (GWZO), Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, Kraków – Leipzig – Rzeszów – Warszawa 2012, t. II, s. 225–289.
7. PIOTROWSKI M., **WOŁOSZYN M.** 2012. *The devotional objects from Lubaczów (south-eastern Poland) and their archaeological-historical context*, [w:] M. Salamon, **M. Wołoszyn**, A. Musin, P. Špehar, M. Hardt, M.P. Kruk, A. Sulikowska-Gąska (red.), *Rome, Constantinople and Newly-Converted Europe: Archaeological and Historical Evidence*, U ŹRÓDEŁ EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ / FRÜHZEIT OSTMITTELEUROPA 1,2, Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas an der Universität Leipzig (GWZO), Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, Kraków – Leipzig – Rzeszów – Warszawa 2012, t. II, s. 331–345.
8. **WOŁOSZYN M.** 2012. *The cross-pendant from Sąsiadka-Suteysk, in south-eastern Poland. A preliminary report*, [w:] M. Salamon, **M. Wołoszyn**, A. Musin, P. Špehar, M. Hardt, M.P. Kruk, A. Sulikowska-Gąska (red.), *Rome, Constantinople and Newly-Converted Europe: Archaeological and Historical Evidence*, U ŹRÓDEŁ EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ / FRÜHZEIT OSTMITTELEUROPA 1,2, Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas an der Universität Leipzig (GWZO), Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, Kraków – Leipzig – Rzeszów – Warszawa 2012, t. II, s. 347–357.
9. PIOTROWSKI M., **WOŁOSZYN M.** 2012. *Czeremno/Cherven – archaeological investigation of an Early Rus' medieval town in Eastern Poland in 2010-2011. A preliminary report*, [w:] M. Salamon, **M. Wołoszyn**, A. Musin, P. Špehar, M. Hardt, M.P. Kruk, A. Sulikowska-Gąska (red.), *Rome, Constantinople and Newly-Converted Europe: Archaeological and Historical Evidence*, U ŹRÓDEŁ EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ / FRÜHZEIT OSTMITTELEUROPA 1,2, Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas an der Universität Leipzig (GWZO), Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, Kraków – Leipzig – Rzeszów – Warszawa 2012, t. II, s. 359–389.
10. DZIENKOWSKI T., **WOŁOSZYN M.** 2012. *An encolpion from Czulczyce in south-eastern Poland*, [w:] M. Salamon, **M. Wołoszyn**, A. Musin, P. Špehar, M. Hardt, M.P. Kruk, A. Sulikowska-Gąska (red.), *Rome, Constantinople and Newly-Converted Europe: Archaeological and Historical Evidence*, U ŹRÓDEŁ EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ / FRÜHZEIT OSTMITTELEUROPA 1,2, Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas an der Universität Leipzig (GWZO), Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, Kraków – Leipzig – Rzeszów – Warszawa 2012, t. II, s. 391–401.

11. MUSIN A., WOŁOSZYN M. 2012. *Newly-Converted Europe – Digging In. An archaeological afterword*, [w:] M. Salamon, M. Wołoszyn, A. Musin, P. Špehar, M. Hardt, M.P. Kruk, A. Sulikowska-Gaska (red.), *Rome, Constantinople and Newly-Converted Europe: Archaeological and Historical Evidence*, U ŹRÓDEŁ EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ / FRÜHZEIT OSTMITTELEUROPA 1,2, Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas an der Universität Leipzig (GWZO), Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, Kraków – Leipzig – Rzeszów – Warszawa 2012, t. II, s. 683-711.
12. WOŁOSZYN M. 2013. *Die Červenischen Burgen und die Frage der Herausbildung der polnisch-altrussische Grenze im 10.-11. Jahrhundert. Ein archäologisch-historischer Beitrag*, Siedlungsforschung. Archäologie-Geschichte-Geographie, 29 (2011 [publikacja 2013]), s. 75-105.

Dla powyższego zbioru prac zdefiniowano 4 cele poznawcze: 1) identyfikację zabytków poświadczających tego typu kontakty; 2) analizę typologiczno-chronologiczną znalezisk; 3). interpretację znalezisk z Polski na szerszym, środkowoeuropejskim tle; 4) określenie roli Bizancjum w kształtowaniu się podziałów średniowiecznej Europy.

Przystępując do oceny przedmiotowych publikacji, zgodzić należy się z opinią wyrażoną przez dr. Wołoszyna, że zagadnienie relacji Polski z Bizancjum i / lub Rusią Kijowską nie cieszyło się w Polsce popularnością zarówno wśród historyków jak i archeologów. Decydujące znaczenie w tym względzie miała (i ma nadal) koncentracja badań nad obszarem Polski centralnej i zachodniej, w tym akcentowanie tradycji Kościoła rzymskiego w tworzeniu państwa polskiego, co rzutowało na nikłe efekty współpracy z naszymi wschodnimi sąsiadami. Nie dziwi zatem, że bogata spuścizna badań milenijnych w przypadku terytoriów Polski wschodniej (np. Grody Czerwieńskie, Podlasie) przez lata była marginalizowana, a pozyskane w ubiegłych dekadach materiały zalegały w magazynach muzealnych. W przeciwieństwie do innych regionów kraju, na terenach wschodnich w okresie powojennym nie podejmowano większych projektów badawczych, a dotyczy to zarówno w historii jak i archeologii. Następowala, jak trafnie odnotowuje dr Wołoszyn, swoista „okcydentalizacja” badań polskiej powojennej archeologii, ale w dużym stopniu również i historii średniowiecznej.

Paradoksalnie, ta niekorzystna sytuacja stała się nie tylko wyzwaniem, ale i szansą dla badaczy, którzy zdecydowali się włączyć peryferie wschodnie do swej praktyki badawczej. W tym sensie pomysł dr. Wołoszyna zorganizowania w Krakowie 2 konferencji międzynarodowych na temat znalezisk monet bizantyńskich w Europie Środkowej (2007), oraz dewocjonaliów oraz przemian obrządku pogrzebowego w Europie Środkowo-Wschodniej w wyniku chrystianizacji realizowanej według modelu łacińskiego bądź bizantyńskiego (2010) uznać wypada za wyjątkowo trafny. Trwałym dorobkiem tej pierwszej było opracowanie znalezisk środkowoeuropejskich w formie książkowej będącej kompendium wiedzy na temat emisji bizantyńskich w Europie Środkowej i w Skandynawii.

Pierwszym tematem wiodącym wśród przekazanych mi do oceny publikacji są opracowania znalezisk monet wczesno bizantyńskich w Polsce na tle środkowoeuropejskim. W omawianej grupie tematycznej znalazły się trzy artykuły (**poz. 1,2,3**). Artykuł monograficzny na temat monet wczesnobizantyńskich w Środkowej Europie (**poz. 2**) jest obszernym kompendium wiedzy dotyczącym najstarszych emisji VI-VII w. z terenu ziem polskich. Postrzegać go również można jako krytyczne uporządkowanie istniejącej bazy źródłowej. Dotyczy to zwłaszcza skarbu 20 złotych monet z Wilkowa (woj. świętokrzyskie), uznawanego dotąd za związany z napływem złota na teren środkowoeuropejskiego Barbaricum w okresie huńskim. Badania wykazały, że datować go należy na okres znacznie późniejszy - bo po połowie XI w., a zapewne na XII-XIII w.

Istotnym wątkiem podnoszonym przez autora, jest kwestia czasu napływu monet późnorzymskich/wczesnobizantyńskich na teren Polski na tle środkowoeuropejskim. Przekonywująca jest teza, że fakt ten trudno uznać można za numizmatyczną przesłankę potwierdzającą teorię o załamaniu się struktur osadniczych w Polsce w V w., jako że zmniejszenie się liczby znalezisk monet w V w. i wzrostem ich liczby w VI w. zachodzą również do czynienia na innych obszarach Europy. Na tym tle struktura znalezisk z Polski (i innych krajów Europy Środkowej) w V-VI w., w dużej mierze zależy od przemian mennictwa bizantyńskiego. Natomiast dalszych weryfikacji wymaga teza, w jakim stopniu monety wczesnobizantyńskie na terenie ziem polskich są odpryskiem wielkiej fali monet napływających na teren Kaganatu Awarskiego, choć możliwość taka wydaje się, w świetle zamieszczonych danych, wysoce prawdopodobna. W omawianym artykule, poza obszerną dyskusją, zamieszczono pełny katalog znalezisk z komentarzami autora oraz obfita, bo licząca 28 s. bibliografię.

Dopełnieniem omawianej problematyki jest obszerne wprowadzenie (18s.) do publikacji *Byzantine Coins...* (**poz. 1**). Co prawda jego zasadniczym celem jest prezentacja zawartości tomu, ale przy tej okazji włączono istotne elementy dyskusji na temat cezur geograficznych i chronologicznych pojawiania się emisji monet bizantyjskich w różnych częściach Europy Środkowej i Północnej. I choć niektóre wątki włączone zostały do omawianego wcześniej artykułu, uznać można, że *Vorwort...* stanowi dobrze zarysowane tło europejskie do problematyki monet bizantyńskich w Europie Środkowej.

Do tej części dorobku zaliczono też (napisany we współautorstwie z K. Lavysz) artykuł (**poz. 3**) na temat pojawienia się pierwszych monet bizantyńskich na Białorusi. I choć wnosi on istotne elementy poznania w zakresie częstości występowania wczesnych emisji bizantyńskich na terenach Białorusi, to zdaniem recenzenta, nie może on stanowić

wystarczającej podstawy dla odniesień kontekstu geograficzno-historycznego po stronie wschodniej. Aby warunek ten mógł być spełniony, należałoby dodać garść informacji na temat wczesnych emisji monet bizantyńskich z terytoriów Wołynia i Podola.

Drugie zagadnienie, w zbiorze przedstawionych do oceny publikacji, zatytułowano *Polska, Bizancjum, Ruś w X-XIII w.: wzajemne kontakty, chrystianizacja, kształtowanie się pogranicza polsko-ruskiego i Europy Środkowo-Wschodniej*. Temat ten jest efektem kilku inicjatyw badawczych, realizowanych w latach 2005-2012. To w ich wyniku powstał m.in. katalog *Sacralia Ruthenica*. W 2011 r. M. Wołoszyn oraz A. Musin przygotowali, w ramach 22-go Kongresu Bizantynistycznego sesję poświęconą dewocjonom. W rezultacie powstało wyśmienite opracowanie prezentujące różne aspekty chrystianizacji obszarów od Grecji i Serbii po Ruś Kijowską i Arktykę. W tomie II tego wydawnictwa ukazała się seria opracowań autorstwa M. Wołoszyna. Wreszcie znacząca część studiów znalazła się w monumentalnym wydawnictwie pokonferencyjnym M. Salamon et al. (red.), *Rome, Constantinople...*, (Kraków – Leipzig – Rzeszów – Warszawa 2012). Wiodący jest tu przygotowany w języku niemieckim artykuł o dewocjonaliach wschodnich na ziemiach polskich we wczesnym średniowieczu (poz. 6). Pomimo znaczącej objętości (54s.) nie jest on jednak dziełem sbornym konstrukcyjnie. Obok niewielkiej objętościowo, w stosunku do całości części, dominującą jego zawartością jest dotycząca stosunków politycznych po wschodniej części ziem polskich. Co więcej, choć w tytule zamieszczono iż chodzi o formowanie się najstarszej wschodniej granicy Polski, to w rzeczywistości jest to przegląd zmiennej historii politycznej tych ziem tyle że w przeciągu... ostatniego tysiąclecia, bo aż po wiek XXI. W dalszej części tego opracowania (s. 259 in.) pojawia się trzeci wątek - dotyczący dziejów badań nad grodami czerwieńskimi. Kilka stron dalej przybiera on formę oddzielnego podrozdziału: *Forschungsgeschichte zur Entstehung der Ältesten Ostgrenze Polens un zur Frage der Červenischen Burgen - Teil II*, (s. 262 in.), w którym główny akcent położono na wybranych aspektach badań terytoriów nadgranicznych w kontekście sytuacji politycznej okresu powojennego odnoszącej się m.in. do tzw. ziem odzyskanych. Tego typu dane są w kontekście podstawowego tematu artykułu w tym miejscu zbędne.

Osiągnięciem badawczym jest natomiast opracowanie w cytowanej publikacji prawosławnych dewocjonom z Pomorza, Śląska, Mazowsza, Wielko- i Małopolski, a także terenów bałtyjskich. Są to analizy zarówno zabytków znanych już z literatury przedmiotu, jak i do tej pory niepublikowanych. Sporo uwagi poświęcono enkolpionom odkrytym na terenach bałtyjskich. Negatywnie zweryfikowano tezę o bizantyńskim charakterze zabytku z Brodnicy. Wykaz znalezisk przedstawiony na ryc. 7 jest wszakże niepełny; należałoby go

uzupełnić o nowsze odkrycia, jak chociażby o enkolpion z Chelma, znaleziony w trakcie prac wykopaliskowych w Chelmie przy ul. Lubelskiej 7, opublikowany już w 2003 r. (por. *Do piękna nadprzyrodzonego*, t. 1, red. K. Mart, Chelm 2003, s. 35) i w kilku pracach późniejszych.

Konkluzja wynikająca z przeprowadzonej analizy uprawnia Autora do stwierdzenia, że z Polski piastowskiej pochodzi mało dewocjonałów, tak prawosławnych jak i łacińskich. Znikoma liczba dewocjonałów prawosławnych z terenu Polski wynika, jego zdaniem, z odmiennych form manifestowania religijności w Polsce, niż w strefie bizantyńsko-ruskiej. Teza ta wydaje się wysoce prawdopodobna, jeżeli odnieść ją do charakteru wyposażenia grobów z cmentarzyisk wczesnopiastowskich, gdzie dewocjonała we wczesnym średniowieczu rzeczywiście występują sporadycznie.

Oddzielną grupę stanowią opracowania dewocjonałów z wybranych stanowisk wschodniego pogranicza. Artykuł przygotowany we współautorstwie z M. Piotrowskim (**poz. 7**) jest przyczynkiem dotyczącym odkryć z grodziska w Lubaczowie - 1 enkolpionu i krzyżyka-zawieszki. Nie stanowi on jednak podstawy dla pogłębionej analizy kontekstowej i historycznej. Zdecydowanie szerszy kontekst znajduje analiza krzyżyków-zawieszek z grodziska w Sasiadce. Pomimo, że egzemplarze te zaginęły, wyobrażenie jednego z nich zachowało się w dokumentacji. Zaletą tego niewielkiego artykułu jest umieszczenie znaleziska na szerokim tle porównawczym, co umożliwiło określenie jego atrybucji chronologiczno-przestrzennej. Autor wykazał, iż analogiczne przedmioty znamy nie tylko z Rusi ale i z Bałkanów (Bułgaria). Sformułowana w artykule teza o lokalnej produkcji tych przedmiotów, o uproszczonej formie (bez inskrypcji) zasługuje na uwagę. Nierozstrzygniętym pozostaje pytanie, czy Sasiadka stanowiła terytorium Pierwszych Piastów. Nie ulega wątpliwości, że kultura materialna Sasiadki jest na wskroś ruska - co wynika z najnowszych badań zespołu J. Kalagi (monografia w przygotowywaniu do druku).

Trzeci z przedstawionych do oceny artykułów (**poz. 10**) tej grupy - to praca powstała we współautorstwie z T. Dzieńkowskim - dotycząca znaleziska enkolpionu z Czulczyc k. Chelma. Zaprezentowana przez dr. Wołoszyna wnikliwa analiza wykazała ich związek przede wszystkim z obszarami Rusi jak i sporadyczność występowania poza jej granicami. Autor prezentuje tezę, iż omawiane znalezisko reprezentuje typ enkolpionów typu borysoglebskiego, które są charakterystyczne dla zachodnich peryferii Rusi Kijowskiej. Czy konkluzja ta jest efektem aktualnego stanu badań, czy też teza ta znajdzie lepiej udokumentowane uzasadnienie - trudno na obecnym etapie badań jednoznacznie przesądzać.

Kolejnym diskutowanym przez Kandydata, jest problem bizantyńskiego i łacińskiego modelu chrystianizacji Europy Środkowo-Wschodniej. Poświęcono mu dwa obszernie artykuły problemowe: w języku angielskim (poz. 4) i jego wersję polską (poz. 5). Dotyczą one procesów chrystianizacyjnych Europy Środkowej na tle aktywnej roli, jaka w tym względzie odgrywały Rzym i Bizancjum. Autor podkreśla odmienne punkty widzenia ich roli cywilizacyjnej, a na tym tle odnotowuje fakt nikłego znaczenia w tym względzie archeologii bizantyńskiej. Szerzej dyskutuje wprowadzone do literatury przedmiotu pojęcie *wspólnoty bizantyńskiej*. Rola Bizancjum w chrystianizacji Słowian określona została jako znacząca; dotyczy to zwłaszcza przebiegu chrystianizacji Rusi, Bałkanów i Wielkiej Morawy. To samo dotyczy przepływu wielu nowinek technicznych, zwłaszcza w zakresie architektury, sztuki jubilerskiej i elementów stroju. Szeroko dyskutowany jest też związek religii z obrzędowością pogrzebową, a na tym tle problem traktowania zmarłego po śmierci i jego wyposażenie - co dodatkowo zilustrowano odpowiednim aneksem.

Poruszana kwestia *dwojwierija* mającego odróżniać Kościół Wschodni od Zachodniego, choć interesująca, nie znajduje w moim przekonaniu, wystarczającego odbicia w danych archeologii. Trudno też rozstrzygnąć, czy trwanie kurhanowej formy pochówku na Rusi aż po wiek XII (a nawet do około roku 1300) i szybki zanik pogańskiego zwyczaju sypania kurhanów na terenach Słowiańszczyzny chrystianizowanej przez kościół łaciński, musi być traktowane za dowód nieskuteczności prawosławia w walce z przeżytkami pogaństwa. Pytanie jakie się nasuwa, to czy kościół prawosławny w ogóle walkę taką podejmował? Dotyczy to zwłaszcza (choć nie tylko) ośrodków odległych od centrów chrystianizacji.

Kwestia układu rąk zmarłych - mająca być argumentem na różnice w traktowaniu zwłok zmarłych kościoła Wschodniego i Zachodniego została w sposób klarowny przedstawiona. Ale liczba poświadczonych archeologicznie przypadków, które mogłyby potwierdzać regułę, jest niewystarczająca. Być może istniał wyraźny rozdźwięk pomiędzy zaleceniami liturgii a praktyką. Stąd zgodzić się wypada z tezą autora, że złożenie dłoni na piersi traktowano w Bizancjum za pożądane, choć niekoniecznie respektowane. Problem wydaje się złożony, jako że zwyczaj układania rąk zmarłych mógł być wypadkową różnych czynników, nawet w obrębie tej samej społeczności. Tezę tę dokumentują choćby dane z badanego przeze mnie średniowiecznego cmentarza wiejskiego przy kościele parafialnym w Kleczanowie k. Sandomierza. Zaobserwowano tam w tej samej przestrzeni cmentarza przykościelnego występowanie grobów z układem rąk wyprostowanych wzdłuż ciała, skrzyżowanych na piersiach pod kątem prostym, lekko ugiętych i ułożonych na miednicy, ale

także z jedną ręką wyprostowaną, a drugą ugiętą, spoczywająca na miednicy (por. A. Buko, *Kleczanów. Badania rozpoznawcze 1989-1992*, Warszawa 1997, s. 113). Pochówki takie często występowały obok siebie. Trudno w tym przypadku (chodzi o parafię jednowioskową) dopatrywać się różnych (obcych) elementów obyczajowości.

Trzecia grupa zagadnień poruszanych przez dr. Wołoszyna zatytułowana została *Polska, Bizancjum, Ruś w X-XIII w.: kształtowanie się pogranicza polsko-ruskiego i Europy Środkowo-Wschodniej*. Wydzielić można tu trzy wiodące grupy tematyczne. Pierwsza z nich dotyczy problematyki Grodów Czerwieńskich; druga - procesów formowania pogranicza polsko-ruskiego, trzecia - Bizancjum i formowania się średniowiecznej Europy.

Istotne miejsce w dorobku przedstawionym do oceny przez dr. M. Wołoszyna zajmuje problematyka Grodów Czerwieńskich. W artykule (**poz. 12**) zamieszczono prezentację i analizy źródeł pisanych, w tym tekst Jana Długosza (*Chorografia*) poświadczający znaczenie walk polsko-ruskich w pocz. XI w. dla formowania się polskiej świadomości historycznej u schyłku średniowiecza. O ile w pierwszej części artykuł dotyczy wzmianek źródłowych (Ibrahim ibn Ja'qub, Dagome iudex, kroniki praska, Nestora, Thietmara Galla, tzw. Geograf Bawarski), to w części II zamieszczono zwięzły przegląd wydarzeń i historiografii dotyczący zmienności granicy wschodniej pomiędzy XII a XXI w. (odnotujmy, że wątek ten prezentowany był już szeroko w omawianej wyżej pracy (por. **poz. 6**). Do omówienia włączono problematykę Grodów Czerwieńskich, w tym historię ich badań. W artykule znaleźć można też prezentacje wybranych znalezisk z Czerwna. Generalnie ujmując: artykuł jest poszerzonym ujęciem zagadnień publikowanych już w literaturze przedmiotu. Omawiana publikacja stanowi jednak dobre wprowadzenie dla zainteresowanych przedmiotową problematyką.

Kontynuację kwestii poruszanych wyżej, znaleźć można w artykule przygotowanym wraz z M. Piotrowskim (**poz. 9**). Publikacja ta jest ilustracją znaczących odkryć dokonanych w latach 2010-2011 na terenie Czerwna przez badaczy lubelskich. Przypomnijmy w tym miejscu, że zainwentaryzowano wówczas niemal 2.500 zabytków, w tym dwa skarby, kilkaset plomb drohiczyńskich, pieczęcie elementy uzbrojenia i dewocjonalia. Zaslugą M. Wołoszyna jest udział w pracach związanych z konserwacją i opracowaniem najważniejszych grup zabytków, w tym ponad 40 ozdób wchodzących w skład dwóch skarbów z Czerwna. Te i inne odkrycia przedstawiono na szerokim tle porównawczym. Dużym wkładem autorskim Kandydata są szczegółowe analizy pieczęci z Czerwna i identyfikacja ich ruskich wystawców. Zdaniem M. Wołoszyna, pieczęcie z Czerwna wyraźnie podkreślają wschodni (ruski) charakter tego ośrodka. Obserwacje te legły u źródeł tezy, iż Grody Czerwieńskie we

wczesnym średniowieczu były lokalnymi centra cywilizacyjne pogranicza polsko-ruskiego, rozległe zespoły osadnicze o dużym znaczeniu handlowym.

Oceniając artykuł, stwierdzić należy, że ujawnia on co prawda wielki potencjał źródłowy, ale pozyskany na podstawie prospekcji powierzchniowych, w tym z użyciem wykrywaczy metali. Brak danych na temat kontekstu analizowanych materiałów jest istotnym zubożeniem potencjału źródłowego prezentowanych znalezisk.

Kolejne zagadnienie dotyczy formowania się pogranicza polsko-ruskiego (por. **poz. 6 i 11**). Autor odnotowuje, że z ośrodków Polski wschodniej pochodzą liczebnie bogate zespoły zabytków. Ich liczba i różnorodność zdecydowanie przewyższają liczbę zabytków ruchomych znanych z czołowych ośrodków wczesnopolskich. Wszystko to upodabnia, jak zauważa Kandydat, ośrodki pogranicza do znanych z terenów Rusi Kijowskiej. W tym kontekście formułowane jest pytanie o przynależność etnokulturową tych ziem.

M. Wołoszyn przytacza publikowaną w literaturze przedmiotu dyskusję na ten temat. Jej główne tezy dotyczą braku w okresie plemiennym (do X w.) istotniejszych różnic w kulturze materialnej tych terenów oraz kształtujące się w okresach późniejszych odmienności, których źródłem było przyjęcie religii z dwóch odmiennych ośrodków, tj. z Rzymu i Konstantynopola. W tym sensie zgodzić się wypada z opinią, że pytanie o „polskość” czy „ruskość” terytoriów Grodów Czerwieńskich w IX-X wieku jest bezprzedmiotowe. Dopiero w okresie X/XI-XIII w. zdecydowanie bardziej wyrazistego charakteru nabiera na terenach pogranicza świat Słowian wschodnich, co wyjaśniane jest wpływami kultur skandynawskiej, koczowniczej ale przede wszystkim bizantyńskiej. W konsekwencji „ruskość” tych obszarów jest o wiele bardziej wyrazista niż cechy „polskie”, co nie do końca oznaczać musi brak tych ostatnich. Opinie te nie budzą zastrzeżeń recenzenta.

Żałować należy, że dr Wołoszyn w tej interesującej dyskusji ograniczył się tylko do enigmatycznego nadal terytorium Grodów Czerwieńskich. Nie podjął natomiast próby określenia, które spośród licznych grodów ziem pld.-wsch. Polski - zlokalizowanych pomiędzy Chełmem a Przemyślem - można zaliczyć do tej grupy? Przez pryzmat danych zamieszczanych w recenzowanych pracach, pod pojęciem Grody Czerwieńskie kryją się zapewne Czermino i Gródek Nadbużny. Ale czy tylko one? Ile ich było i gdzie się znajdowały? Poza dyskusją pozostawiono też centra nie mniej interesujące dla historyka i archeologa tj. ośrodki osadnicze wschodniego Mazowsza oraz ziemię przemyską. W tym ostatnim przypadku doskonałym poligonem badawczym i porównań w przedmiotowych kwestiach byłby Przemyśl - z pozostałościami rezydencji piastowskiej, relikami architektury

prawosławnej, licznymi cmentarzami, interesującymi importami oraz wyrazistymi wzorcami widocznymi np. w stylistyce tamtejszych produkcji ceramicznych.

Ostatnim zagadnieniem dyskutowanych obszerniej przez Kandydata jest Bizancjum i proces formowania się Europy. Chodzi tu o strefy kontaktu cywilizacji łacińskiej oraz bizantyńskiej, co umożliwia ich badanie w szerszej, europejskiej perspektywie. W tym kontekście postulowana jest potrzeba wprowadzenia do polskiej archeologii średniowiecznej pojęcia *Bizantyńskiej Wspólnoty Narodów* - terminu funkcjonującego od paru dziesiątków lat w obcej literaturze przedmiotu której obrzeża i kulturowe stanowi pogranicze polsko-ruskie, w tym Grody Czerwieńskie. Proponowane są też pojęcia *romanizacja* oraz *rhomaizacja* dla opisu przemian cywilizacyjnych Europy Środkowo-Wschodniej w okresie X-XII wieku. Chodzi o recepcję w łacińskiej części Europy dziedzictwa *Imperium Romanum* (*romanizacja*) oraz Cesarstwa Bizantyńskiego w jego prawosławnej części (*rhomaizacja*). Przedmiotowym kwestiom poświęcono więcej miejsca w pracach *nr 4, 5, 6, 11*. W grupie tej wyróżnić chciałbym napisany wraz z A. Musinem artykuł *Newly converted Europe....* (**poz. 11**). Choć ma on pełnić formę podsumowania obydwu tomów monumentalnej publikacji *Rome-Constantinople....*, to podsumowania zaopatrzone w obszerne komentarze i bogaty aparat bibliograficzny, przez co nabiera on cech znaczącego artykułu problemowego. I choć niektóre wątki przewijają się w cytowanych wyżej publikacjach, to stanowi on znaczący wkład do badań wzajemnych relacji świata rzymskiego i bizantyńskiego w ciągu wieków, a na tym tle uzmysławia, jakie znaczenie do poznania tych światów mają historia i archeologia.

Pozostałe osiągnięcia

Istotną część działalności zawodowej dr. Wołoszyna stanowi od lat praca dydaktyczna, realizowana od 2004 r. w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego oraz, w ramach programu Erasmus, na uniwersytetach w Niemczech i Serbii. Trudno nie wspomnieć w tym miejscu o zaangażowaniu Kandydata w prace zespołu redakcyjnego krakowskiego czasopisma *Acta Archaeologica Carpathica*, gdzie od roku 1999 pełni funkcję sekretarza Redakcji, a od 2012 r. jest II zastępcą Redaktora. Od 2005 r. jest też członkiem Rady Redakcyjnej *Acta Militaria Mediaevalia*, od 2010 - sekretarzem Redakcji międzynarodowej serii *U źródeł Europy środkowo-wschodniej*. W roku 2011 został członkiem Scientific Committee czasopisma *The Journal of the Archaeological Numismatics* (Bruksela).

Uznania godna jest aktywność Kandydata w pozyskiwaniu i realizacji grantów; dość powiedzieć, że od roku 1999 do chwili obecnej brał udział w 8 grantach krajowych

finansowanych przez różne instytucje, w tym w 5 jako kierownik projektu bądź ich główny wykonawca. Kolejne 3 - to projekty zagraniczne realizowane w latach 2008-2013, z których w 2 występował jako kierownik. Od 2006 r. jest koordynatorem kilku projektów badawczych realizowanych z ramienia umów PAN zawieranych z krajami Środkowej Europy.

Odbył dotąd 28 wyjazdów na staże i stypendia zagraniczne. Brał też udział w 29 konferencjach zagranicznych, na których wygłaszał referaty. Był organizatorem 4 konferencji zagranicznych organizowanych w Polsce i Bułgarii. Od 2007 r. jest członkiem Komisji Bizantynologicznej Komitetu Nauki o Kulturze Antycznej PAN obecnie Komisji Bizantynologicznej Polskiego Towarzystwa Historycznego, od 2012 r. Internationales Sachsensymposions, a od 2013 r. Komisji Archeologicznej PAN, Oddział w Krakowie. W 2013 został także członkiem Komisji do spraw rozwoju studiów bizantynistycznych przy Międzynarodowym Towarzystwie Bizantynistycznym z siedzibą w Atenach (Development Commission of The International Association of Byzantine Studies (AIEB), Athens, Greece).

Był współorganizatorem znaczących wystaw, w tym *Cerkiew – wielka tajemnica. Sztuka cerkiewna od XI wieku do 1917 roku ze zbiorów polskich*, (2001) czy *Czerwień - gród między Wschodem a Zachodem* prezentowanej m.in. w 2013 roku w Muzeum Narodowym w Krakowie.

Za dotychczasowe osiągnięcia dr. Wołoszyn był wielokrotnie nagradzany. Wymienić chciałbym w tym kontekście nagrodę (wraz z Mirosławem P. Krukiem oraz Aleksandrą Sulikowską-Gąską) Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego za pracę zbiorową *Sacralia Ruthenica....* Warszawa 2006, nagrodę Rektora Uniwersytetu Rzeszowskiego za książkę M. Wołoszyn (red.), *Byzantine Coins in Central Europe....* (Kraków 2009); ta ostatnia uzyskała Prix Duchalais przyznaną w roku 2012 przez Académie des Inscriptions et Belles-Lettres w Paryżu.

Wnioski

Przedstawione wyżej dokonania ukazują dr. M. Wołoszyna jako badacza dojrzałego, o wyrazistych polach zainteresowań, mającego wymierne i ponadprzeciętne sukcesy na polu badań własnych, a także sprawnego organizatora życia naukowego w kraju i za granicą. To również doświadczony dydaktyk uniwersytecki i autor wielu poważnych dzieł naukowych opublikowanych w kraju i za granicą przed, jak i po uzyskaniu stopnia naukowego doktora. W publikacjach widoczne jest łączenie warsztatu badawczego archeologa i historyka.

Przedstawione mi do oceny prace stanowiące podstawę postępowania habilitacyjnego, pomimo podnoszonych wyżej kwestii dyskusyjnych, dają spójny ogląd wymiernych osiągnięć naukowo-badawczych Kandydata. Wskazują przy tym, że osiągnął on poziom wiedzy i doświadczenie, uprawniające do prowadzenia samodzielnej pracy naukowo-badawczej. Mając to na uwadze oraz wytyczne zawarte w art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym (Dz. U. Nr 65, poz. 595 ze zm.) stwierdzam, że dr M. Wołoszyn spełnia warunki stawiane kandydatom do stopnia doktora habilitowanego. Tym samym wnoszę o dopuszczenie go do dalszych etapów przewodu habilitacyjnego.

Warszawa, 17 lutego 2014r.

(prof. dr hab. Andrzej Buko)